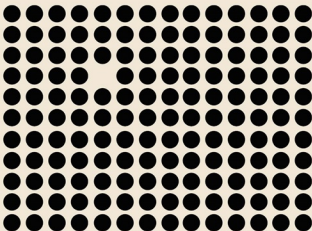


ERNEST GELLNER



NÁRODY A NACIONALIZMUS

Preklad Oliver Zajac

u. fond
na podporu
umenia



Národy a nacionalizmus

Ernest Gellner

Doslov John Breuilly

Z angličtiny preložil
Oliver Zajac

Obsah

O autoroch 7

O tomto vydaní 9

Úvod editora k prvému vydaniu 11

Podakovanie k prvému vydaniu 13

1. Definície 17

Štát a národ 20

Národ 23

2. Kultúra v agrárnej spoločnosti 27

Moc a kultúra v agro-gramotnej spoločnosti 28

Kultúra 31

Štát v agrárnej spoločnosti 34

Variácie agrárnych panovníkov 35

3. Industriálna spoločnosť 41

Spoločnosť trvalého rastu 47

Sociálna genetika 54

Vek univerzálnej vysokej kultúry 62

4. Prechod k ére nacionalizmu 67

Poznámka k slabostiam nacionalizmu 73

Divé a kultivované kultúry 81

5. Čo je národ? 87

Cesta pravého nacionalizmu

bola vždy kľukatá 94

**6. Sociálna entropia a rovnosť
v industriálnej spoločnosti 101**

Prekážky k entropii 103

Trhliny a bariéry 115

Diverzita záujmu 117

7. Typológia nacionalizmov 133

Rôznorodosti nacionalistickej skúsenosti 145

Nacionalizmus diaspóry 150

8. Budúcnosť nacionalizmu 163

Industriálna kultúra – jedna či mnoho? 169

9. Nacionalizmus a ideológia 179

Kto je za Norimberg? 188

Jeden národ, jeden štát 193

10. Záver 197

Čo nebolo povedané 198

Zhrnutie 200

Doslov John Breuilly 205

Výberová bibliografia 265

Výberová bibliografia Ernesta Gellnera

k téme nacionalizmu 272

O autoroch

Ernest Gellner sa narodil v roku 1925 v Paríži a vyrastal v Prahe. Spoločne s rodinou bol v roku 1939 nútený utiecť do Anglicka. Od roku 1949 vyučoval na *London School of Economics and Political Science*, medzi rokmi 1962 až 1984 bol profesorom filozofie so špeciálnym zameraním na sociológiu. Následne pôsobil ako *William Wyse Professor of Social Anthropology* na Univerzite v Cambridge. Na konci svojho života, v roku 1995, bol menovaný riaditeľom *Centra pre štúdium nacionalizmu*, ktoré bolo súčasťou *Stredoeurópskej univerzity* v Prahe. Je autorom početného množstva monografií, okrem iných *Words and Things* (1959), *Thought and Change* (1964), *Saints of the Atlas* (1969), *Legitimation of Belief* (1974), *The Psychoanalytic Movement* (1985), *Plough, Sword and Book: The Structure of Human History* (1988), *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals* (1994) a posmrtno vyšla jeho práca *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma* (1998).

John Breuilly pôsobí ako profesor so zameraním na výskum nacionalizmu a etnicity na *London School of Economics and Political Science*. Medzi rokmi 1972 až 1995 vyučoval na univerzite v Manchestri a od roku 1995 do 2004 na univerzite v Birminghame. Zároveň bol počas svojej kariéry hosťujúcim profesorom na univerzitách v Hamburgu (1987 – 1988) a Bielefelde (1992 – 1993) a hosťujúcim výskumníkom na *Wissenschaftskolleg Berlin* (2001 – 2002). Medzi jeho publikácie patria monografie *Nationalism and the State* (druhé vydanie, 1993), *The Formation of the First German Nation-State, 1800 – 1871* (1996), *Nationalismus und moderner Staat. Deutschland und Europa* (1999) a *Austria, Prussia and Germany 1806 – 1871* (2002).¹

¹ Názvy titulov u oboch autorov sú ponechané v originálnom znení, keďže žiaden z nich nebol dosiaľ preložený do slovenčiny. (pozn. prekl.)

O tomto vydaní

Pokiaľ ide o samotný Gellnerov text, predkladané vydanie je identické s verziou publikovanou v roku 1983 (s výnimkou opráv niekoľkých typografických chýb). Doslov napísaný Johnom Breuilym bol pripravený špeciálne pre toto druhé vydanie. Gellnerov pôvodný zoznam odporúčanej literatúry bol aktualizovaný a doplnený Johnom Breuilym. Súčasťou tohto vydania je tiež Gellnerova bibliografia venovaná nacionalizmu, ktorú pripravil Ian Jarvie.

Úvod editora k prvému vydaniu

R. I. Moore

Editor edície *Nové perspektívy minulosti*

Ignorancia má mnoho podôb a všetky sú nebezpečné. V 19. a 20. storočí bolo našou hlavnou snahou oslobodiť sa od tradícií a povier vo veľkých otázkach a od omylov v tých malých, a to tým, že sme predefinovali oblasti poznania a v každej z nich vyvinuli osobitnú metódu vhodnú pre jej kultiváciu. Dosiahli sme neuveriteľné výsledky, avšak nie bez toho, aby sme za to zaplatili. Každá nová oblasť výskumu si postupne vytvorila špecializovaný slovník, vďaka ktorému bola schopná rýchlo a precízne popísať a odkazovať na rastúce množstvo nápadov a objavov, čo si však zároveň vyžadovalo ešte hlbšiu špecializáciu odborníkov. Vedci boli doslova odrezaní vlastnou erudíciou nielen od spoločnosti ako takej, ale dokonca aj od iných vedcov, a to i v odboroch, ktoré boli súčasťou ich vlastnej disciplíny. Táto izolácia znižuje nielen užitočnosť, ale aj spoľahlivosť ich práce. Všetka energia je venovaná výlučne odstraňovaniu drobných nedostatkov, ktoré sú pritom až trápne zrejmé kolegovi z vedľajšieho odboru, namiesto toho, aby sa predchádzalo omylom, ktoré sa môžu v širšom kontexte javiť ako omnoho závažnejšie. Marc Bloch si dobre všimol túto kontradikciu v prístupe mnohých historikov: „*Pokiaľ ide o otázku, či sa nejaký ľudský čin stal alebo nestal, nemôžu byť viac dôkladní. Keď však príde na otázku motivácie či dôvodov, uspokojia sa zväčša s tým najpovrchnejším zdôvodnením, ktoré možno nájsť v niektorej z tých*

všeobecných psychologických maxím, ktoré nie sú o nič menej pravdivé či nepravdivé než ich opozitá.“ Keď sa pritom pozrie za plot historikov, vidí svojich susedov v literatúre či v sociológii, ako sa spokojne spoliehajú na historické stereotypy, ktoré sú naivné, zjednodušujúce alebo zastarané.

Edícia *Nové perspektívy minulosti* [*New Perspectives on the Past*] nereprezentuje reakciu proti tejto špecializácii, to by bola len romantická absurdnosť, ale je pokusom o vysporiadanie sa s ňou. Autori sú, samozrejme, odborníci a ich myšlienky a závery ležia na základoch poctivého profesionálneho výskumu v rôznych odvetviach a obdobiach. Tu sa však oslobodia – nakoľko je to možné – od limitov svojej disciplíny, regiónu či obdobia, v ktorých bežne pracujú, aby mohli diskutovať o problémoch jednoducho ako o problémoch, a nie ako o „histórii“, alebo „politike“, alebo „ekonomike“. Budú písať pre špecialistov, lebo všetci sme teraz špecialistami a budú písať pre laikov, lebo všetci sme teraz laikmi.

Edícia s takýmto cieľom nemôže mať lepšieho prvého autora, než je Ernest Gellner, a nejestvuje pre ňu vhodnejšia téma, než je nacionalizmus, ktorého vplyv na vytváranie a pretváranie moderného sveta je zrejmý a ktorý predsa ostáva cudzí a nepochopiteľný tými, ktorí nie sú posadnutí jeho výskumom. Gellnerovo porozumenie intelektuálnym zdrojom niekoľkých disciplín – filozofie, sociológie, intelektuálnych dejín a sociálnej antropológie – dokázalo vyprodukovať vysvetlenie fenoménu nacionalizmu, ktoré by nedokázal vytvoriť žiaden odborník len v jednom z týchto odborov. Vďaka Gellnerovi sa nacionalizmus stáva, po prvýkrát, historicky aj ľudsky zrozumiteľným.

Pod'akovanie k prvému vydaniu

Počas písania tejto knihy som nesmierne ťažil z morálnej a materiálnej podpory mojej manželky Susan a mojej sekretárky Gay Woolven. Predposlednú verziu rukopisu čítal a podnetne kritizoval môj syn David. Počet ľudí, z ktorých myšlienok a informácií som počas rokov čerpal – či už sme sa zhodli alebo nie – je jednoducho príliš veľký na to, aby ich bolo možné vymenovať, hoci rozsah môjho dlhu, vedomého aj nevedomého, musí byť obrovský. Zároveň však platí, že za všetky tvrdenia obsiahnuté v tejto knihe nesiem zodpovednosť výlučne ja.

Ernest Gellner

„Tuzenbach: Vy hovoríte, že po mnohých rokoch život na zemi bude krásny, napodiv. To je pravda. Ale aby mohol mať v ňom účasť teraz, hoci zďaleka, treba sa pripravovať k nemu, treba robiť... Áno, treba robiť. Vy si iste myslíte: rozčítal sa Nemec. Ale ja som, na čestné slovo, Rus, ba ani nehovorím po nemecky. Môj otec je pravoslávny...“

Anton Pavlovič Čechov: *Tri sestry*.²

„Politika u nás byla však spíše méně smělejší formou kultury.“

J. Sládeček: *Osmádesátý*.³

„Naša národnosť je ako náš vzťah k ženám: príliš spätá s našou morálnou povahou na to, aby sa dala čestne zmeniť, a pritom príliš náhodná na to, aby stálo za to ju meniť.“

George Santayana

2 Slovenský preklad z Anton Pavlovič Čechov, *Tri sestry*. Martin, 1924. (pozn. prekl.)

3 Zachovaný český originál citátu, ktorý je v češtine uvedený aj v anglickej verzii knihy. (pozn. prekl.)

1. Definície

Nacionalizmus je primárne politický princíp, ktorý predpokladá, že politická a národná entita sú v súlade.

Nacionalizmus ako sentiment alebo ako hnutie môže byť najlepšie definovaný v kontexte tohto princípu. Nacionalistický *sentiment* je pocit hnevu, ktorý vznikol na základe porušenia princípu, alebo pocit satisfakcie, ktorý vyplýva z jeho naplnenia. Nacionalistické *hnutie* je hnutie poháňané sentimentom tohto druhu.

Jestvuje viacero spôsobov, akými môže byť nacionalistický princíp porušený. Politické hranice daného štátu nemusia zahŕňať všetkých príslušníkov príslušného národa; alebo ich môžu síce všetkých zahrnúť, ale zároveň zahŕňajú aj cudzincov; alebo môžu zlyhávať v oboch týchto atribútoch – nezahŕňať všetkých príslušníkov národa a zároveň zahrňovať aj cudzincov. Ďalej môže nastať situácia, že daný národ žije, bez zmiešania s cudzincami, na území viacerých štátov, takže žiadny z nich nemôže byť považovaný za jeho národný štát.

Existuje však jedna konkrétna forma porušenia nacionalistického princípu, na ktorú je nacionalistický sentiment mimoriadne citlivý: ak vládcovia politického útvaru patria

k inému národu než väčšina ovládaného obyvateľstva, ide – z pohľadu nacionalistov – o mimoriadne neakceptovateľné porušenie politických noriem. Môže k tomu dôjsť buď prostredníctvom začlenenia národného územia do väčšieho impéria, alebo prostredníctvom miestnej nadvlády cudzej skupiny.

Stručne povedané, nacionalizmus je teória politickej legitimacy, ktorá vyžaduje, aby etnické hranice nepretínali hranice politické, a najmä, aby etnické hranice v rámci jedného štátu – čo je možnosť už formálne vylúčená samotným princípom v jeho všeobecnej formulácii – neoddeľovali držiteľov moci od zvyšku obyvateľstva.

Nacionalistický princíp možno presadzovať v etickom, „*univerzalistickom*“ duchu. Môžu existovať – a občas aj skutočne existovali – abstraktní nacionalisti, ktorí neuprednostňovali nijaký konkrétny národ vrátane svojho vlastného a veľkodušne hlásali túto doktrínu pre všetky národy rovnako: nech majú všetky národy vlastné politické zázemie a nech zároveň žiaden nezahrňa pod svoju strechu tých, ktorí k nemu nepatria. V presadzovaní takéhoto neegoistického nacionalizmu pritom neexistuje žiadny formálny rozpor. Ako doktrína môže byť podporený viacerými dobrými argumentmi – napríklad potrebou zachovania kultúrnej rozmanitosti, pluralistického medzinárodného politického systému či zníženia vnútorného napätia v štátoch.

V skutočnosti však nacionalizmus zvyčajne nebol až taký príjemne rozumný ani racionálne symetrický. Možno je to tak, ako veril Immanuel Kant – že zaujatosť, teda tendencia robiť výnimky v prospech seba samého alebo vlastného prípadu, je *základnou* ľudskou slabosťou, z ktorej vyplývajú všetky ostatné; až táto slabosť preniká aj do národného cítenia, podobne ako do všetkého ostatného, a plodí to, čo Taliani za Mussoliniho nazývali *sacro egoismo*, teda svätý egoizmus nacionalizmu. Možno je tiež pravda, že politická efektivita národného cítenia by bola značne oslabená, keby nacionalisti

boli rovnako citliví voči krivdám spáchaným ich vlastným národom ako voči tým, ktoré boli spáchané na ňom.

Okrem týchto úvah existujú aj iné, ktoré súvisia so špecifickou povahou sveta, v ktorom žijeme, a ktoré pôsobia proti akémukoľvek nestrannému, všeobecnému a rozumne zmýšľajúcemu nacionalizmu. Povedané čo najjednoduchšie: na Zemi existuje veľmi veľký počet potenciálnych národov. Naša planéta však ponúka priestor len pre určitý počet nezávislých alebo autonómnych politických jednotiek. Pri akomkoľvek rozumnom výpočte je počet potenciálnych národov pravdepodobne *oveľa väčší* než počet možných životaschopných štátov. Ak je tento argument či výpočet správny, potom nie všetky nacionalizmy môžu byť uspokojené – prinajmenšom nie naraz. Uspokojenie niektorých znamená zároveň sklamanie iných. Tento argument je ešte výrazne posilnený skutočnosťou, že veľké množstvo potenciálnych národov tohto sveta žije – alebo donedávna žilo – nie v kompaktných územných celkoch, ale premiešane, v zložitých priestorových vzorcoch. Z toho vyplýva, že územná politická jednotka sa v takýchto prípadoch môže stať etnicky homogénnou len vtedy, ak všetkých nepríslušníkov národa buď zabije, vyženie, alebo asimiluje. Ich neochota podstúpiť takýto osud môže značne sťažiť mierové uskutočnenie nacionalistického princípu.

Tieto definície však musia byť, ako väčšina definícií, uplatňované s určitou dávkou rezervovanosti. Nacionalistický princíp, tak ako je definovaný, nie je ohrozený prítomnosťou *malej* skupiny cudzích obyvateľov, ba ani občasnou prítomnosťou nejakého cudzinca vo vládnucej rodine. Zároveň je len veľmi ťažké odhadnúť, aké veľké množstvo cudzincov, resp. cudzích členov vládnucej triedy je potrebné na to, aby naozaj došlo k narušeniu tohto princípu. Neexistuje žiadne posvätné percento, pod ktoré možno cudzieho človeka zhovievavo tolerovať a nad ktoré sa stáva urážlivým a jeho bezpečnosť a život sú ohrozené. Nepochybne sa táto hranica

mení podľa okolností. Nemožnosť stanoviť všeobecne platné a presné číslo však neznižuje užitočnosť tohto vymedzenia.

Štát a národ

Naša definícia nacionalizmu parazituje na dvoch dosiaľ ne-definovaných termínoch: štát a národ.

Diskusiu o štáte možno začať slávnou definíciou Maxa Webera, ktorý ho definoval ako agentúru v spoločnosti, ktorá má monopol na legitímne násilie. Myšlienka, ktorá sa za tým skrýva, je jednoduchá a lákavá: v dobre usporiadaných spoločnostiach, v akých väčšina z nás žije alebo sa snaží žiť, je súkromné alebo skupinové násilie nelegitímne. Konflikt ako taký nie je nelegitímny, ale nemôže byť oprávnené riešený súkromným alebo skupinovým násilím. Násilie môže uplatňovať len ústredná politická moc a tí, na ktorých toto právo deleguje. Spomedzi rôznych sankcií na udržanie poriadku môže tú najvyššiu - násilie - použiť len jeden osobitný, jasne určený a dobre centralizovaný, disciplinovaný orgán v spoločnosti. Týmto orgánom alebo skupinou orgánov je štát.

Myšlienka obsiahnutá v tejto definícii pomerne dobre korešponduje s morálnou intuíciou mnohých, pravdepodobne väčšiny členov moderných spoločností. Napriek tomu nie je úplne uspokojivá. Existujú „štáty“ - alebo v každom prípade inštitúcie, ktoré by sme za normálnych okolností boli ochotní nazvať týmto menom -, ktoré nemajú monopol na legitímne násilie na území, ktoré viac či menej účinne kontrolujú. Feudálny štát nemusí nevyhnutne namietat proti súkromným vojnám medzi svojimi lénnyymi držiteľmi, ak si títo plnia svoje povinnosti voči svojmu pánovi; alebo štát, ktorý medzi svojich poddaných zaraďuje kmeňové obyvateľstvo, nemusí nevyhnutne namietat proti inštitúcii feudalizmu, ak sa tí, ktorí sa mu oddávajú, zdržia ohrozovania neutrálnych osôb na verejných cestách alebo na trhu. Iracký štát pod britskou kuratelou po prvej svetovej vojne toleroval kmeňové nájazdy

za predpokladu, že sa nájazdníci pred výpravou a po nej povinne hlásili na najbližšej policajnej stanici a zanechávali usporiadané byrokratické záznamy o zabitých a koristi. V krátkosti, toto sú štáty, ktoré nemajú vôľu alebo prostriedky na to, aby uplatnili svoj monopol legitímneho násillia, a ktoré napriek tomu ostávajú v mnohých ohľadoch „štátmi“.

Weberova základná zásada sa však zdá byť platná aj v *súčasnosti*, akokoľvek je to zvláštne etnocentrická všeobecná definícia s jej tichým predpokladom dobre centralizovaného západného štátu. Štát predstavuje jedno veľmi výrazné a dôležité rozpracovanie spoločenskej delby práce. Tam, kde neexistuje delba práce, nemožno ani začať hovoriť o štáte. Ale nie akokoľvek alebo každá špecializácia robí štát: štát je špecializáciou a koncentráciou udržiavania poriadku. „Štát“ je inštitúcia alebo súbor inštitúcií, ktoré sa špecificky zaoberajú presadzovaním poriadku (bez ohľadu na to, čím iným sa zaoberajú). Štát existuje tam, kde sa špecializované orgány na udržiavanie poriadku, ako sú policajné zložky a súdy, oddelili od ostatného spoločenského života. Tieto inštitúcie *sú* štátom.

Nie všetky spoločnosti sú však naviazané na koncept štátu. Z tohto vyplýva, že problém nacionalizmu nevznikne v prípade bezštátnych spoločenstiev. Ak neexistuje štát, nemožno sa, samozrejme, pýtať, či jeho hranice sú alebo nie sú zhodné s hranicami národov. Ak neexistujú vládcovia – keďže neexistuje štát – nemožno sa pýtať, či sú z toho istého národa ako ovládání. Ak neexistuje ani štát, ani vládcovia, nemožno im zazlievať, že sa nezhodujú s požiadavkami princípu nacionalizmu. Môžeme akurát tak ľutovať tento stav – bezštátnosť – ale to je na inú diskusiu. Nacionalisti vo všeobecnosti broja proti distribúcii politickej moci a povahe politických hraníc, ale málokedy, ak vôbec, mali príležitosť vyjadriť nesúhlas s úplnou absenciou moci a hraníc. Okolnosti, za ktorých nacionalizmus spravidla vznikal, neboli zvyčajne také, v ktorých by chýbal štát ako taký alebo by sa vážne pochybovalo o jeho realnosti. Štát bol až príliš vi-

diteľne prítomný. Nespokojnosť vyvolávali jeho hranice a/alebo rozdelenie moci, prípadne iných výhod v rámci neho.

Toto je samo osebe veľmi dôležité. Nielenže naša definícia nacionalizmu parazituje na predchádzajúcej a už predpokladanej definícii štátu, vyzerá to tak, že nacionalizmus môže vzniknúť jedine v prostredí, v ktorom je existencia štátu už braná za samozrejmu. Existencia politicky centralizovaných jednotiek a morálno-politickej klímy, v ktorej sa takéto centralizované jednotky považujú za samozrejme a normatívne, je nevyhnutnou, hoci v žiadnom prípade nie postačujúcou podmienkou nacionalizmu.

Na úvod je teda potrebné uviesť niekoľko všeobecných historických poznámok o štáte. Ľudstvo prešlo vo svojich dejinách tromi základnými etapami: predaagrárnou, agrárnou a priemyselnou.

Skupiny lovcov a zberačov boli a sú príliš malé na to, aby umožnili nejakú formu politickej delby práce, ktorá konštituuje štát. V kontexte ich existencie preto otázka štátu, stabilnej a špecializovanej, poriadok presadzujúcej inštitúcie, nikdy nevyvstala. Na druhej strane, väčšina agrárnych spoločností, hoci nie všetky, bola spojená so štátom. Niektoré z týchto štátov boli silné, iné slabé, niektoré despotické, v iných sa dodržiavali zákony. Rozličnosť foriem bola obrovská. Agrárna fáza ľudskej spoločnosti bola obdobím, keď samotná existencia štátu bola vo forme možnosti a jeho atribúty následne podliehali širokej variabilite. Možnosťou sa odlišovala od obdobia lovcov a zberačov, kedy bola možnosť existencie štátu nedostupná.

Ona možnosť výberu zaniká aj v post-agrárnej, teda industriálnej spoločnosti, ale tentokrát je to *prítomnosť*, nie absencia štátu, ktorá je nevyhnutná. Naproti tomu v post-agrárnej, industriálnej dobe opäť neexistuje žiadna možnosť voľby, ale teraz je *prítomnosť*, nie neprítomnosť štátu nevyhnutná. Parafrázujúc Hegela, kedysi štát nemal nikto, potom ho mali niektorí a nakoniec ho majú všetci. Jeho for-

ma, samozrejme, stále zostáva premenlivá. Existujú tradície spoločenského myslenia – anarchizmus, marxizmus –, ktoré zastávajú názor, že dokonca alebo najmä v industriálnom poriadku je štát zbytočný, prinajmenšom za priaznivých podmienok alebo za podmienok, ktoré sa majú realizovať v plnom rozsahu. Existujú zjavné a silné dôvody, prečo o tom pochybovať: priemyselné spoločnosti sú nesmierne veľké a ich životná úroveň, na ktorú si zvykli (alebo na ktorú si horlivo želajú zvyknúť), závisí od neuveriteľne zložitej všeobecnej delby práce a spolupráce. Časť tejto spolupráce môže byť za priaznivých podmienok spontánna a nepotrebuje centrálné sankcie. Predstava, že by takto mohla fungovať neustále, že by mohla existovať bez akéhokoľvek vynucovania a kontroly, však neznesiteľne zaťažuje vierohodnosť človeka.

Problém nacionalizmu teda nevstane, keď niet štátu. A tak isto neplatí, že problém nacionalizmu sa objavuje vo všetkých štátoch. Naopak, vyvstáva len v *niektorých*. Zostáva zistiť, ktoré to sú.

Národ

Definícia národa predstavuje vážnejší problém ako definícia štátu. Na jednej strane má moderný človek tendenciu považovať centralizovaný štát (presnejšie centralizovaný národný štát) za samozrejmý, na strane druhej, aj s pomerne malým úsilím dokáže vidieť jeho nepredvídateľnosť a predstaviť si sociálnu situáciu, v ktorej štát neexistuje. Dalo by sa povedať, že je zručný v predstavovaní si „*prirodzeného stavu*“. Napomôcť imaginácii môže aj antropológ, ktorý mu dokáže vysvetliť, že kmeň nemusí byť nevyhnutne štátom v malom rozsahu a že existujú formy kmeňovej organizácie, ktoré možno označiť za bezštátne. Omnoho tvrdším orieškom pre predstavivosť moderného človeka je predstava človeka bez národa. Adelbert de Chamisso, francúzsky emigrant prebývajúcí počas napoleonských vojen v nemeckých krajinách,

napísal silný proto-kafkovský román o mužovi, ktorý stratil svoj tieň. Na to, aby čitateľ porozumel autorovmu zámeru, je potrebné, aby rozumel dvojznačnosti podobenstva, ale nedá sa povedať, že by bolo ťažké porozumieť tomu, že človek bez tieňa je vlastne človekom bez národa. Keď nasledovatelia a známi hlavnej postavy, Petra Schlemiehla, zistia, že inak dobre situovaný muž nevrhá tieň, začnú sa mu vyhýbať. Človek bez národa sa vymyká známym kategóriám a vyvoláva odpor.

Chamissovo vnímanie – ak je toto naozaj to, čo chcel vyjadriť – malo dostatočnú platnosť, avšak obmedzenú len pre jeden druh ľudského stavu, a nie pre ľudský stav ako taký kdekoľvek a kedykoľvek. Človek musí mať národnosť, tak ako musí mať nos a dve uši; nedostatok v niektorej z týchto daností nie je nepredstaviteľný a z času na čas sa vyskytuje, ale len ako dôsledok nejakej katastrofy, a to je samo osebe katastrofou svojho druhu. Toto všetko sa zdá byť samozrejmé, hoci to, žiaľ, nie je pravda. Ale to, že sa to *zdá byť* takou samozrejmou pravdou, je skutočne aspektom, alebo možno dokonca samotným jadrom problému nacionalizmu. Existencia národa totižto nie je prirodzenou vlastnosťou ľudstva, napriek tomu, že teraz sa to tak javí.

V skutočnosti sú totiž národy, podobne ako štáty, možnosťou, ale určite nie historickou nevyhnutnosťou. Ani národy, ani štáty neexistujú vždy a za každých okolností. Nehovoriac o tom, že národy a štáty nie sú ani *tou istou* možnosťou či náhodnosťou. Nacionalizmus tvrdí, že si boli navzájom predurčené; že jeden bez druhého je neúplný a predstavuje tragédiu. Zabúda však pritom na to, že skôr, ako mohli byť určení jeden pre druhého, musel každý z nich vzniknúť a vznikol nezávisle od toho druhého. Štát jednoznačne vznikol bez pomoci národa. Niektoré národy zas vznikli bez požehnania svojho vlastného štátu. O čom možno debatovať, je otázka, či normatívna idea národa v jej modernom zmysle nepredpokladala predchádzajúcu existenciu štátu.